

УДК 821.161.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/21.167258>

Ніна ОСЬМАК,

orcid.org/0000-0001-8041-0672

*кандидат філологічних наук, професор,
професор кафедри української літератури*

*Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
(Київ, Україна) osmaknina711@ukr.net*

Катерина ЯНЧИЦЬКА,

orcid.org/0000-0002-9652-0945

аспірант кафедри української літератури

*Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
(Київ, Україна) tet-tet-tet@ukr.net*

ХУДОЖНЄ МОДЕЛЮВАННЯ ОБРАЗУ ЗЕМНОГО ВОГНЮ В ПРОЗІ М. МАТІЄВА-МЕЛЬНИКА

У статті порушується питання художнього моделювання образу вогню у творчості західноукраїнського маловідомого письменника першої половини ХХ століття Миколи Матієва-Мельника. Під час літературознавчого аналізу малої та середньої прози М. Матієва-Мельника розкрито особливості авторського бачення однієї із чотирьох стародавніх стихій, охарактеризовано взаємозв'язок між вогнем і внутрішнім світом мешканців Гуцульщини. Узагальнено, що земна форма вогняної стихії у творчості М. Матієва-Мельника має вираження насамперед у духовному сенсі. Зроблено висновок, що образи-символи вогняної стихії, представлені в прозі М. Матієва-Мельника, дають змогу констатувати їхній зв'язок із міфологічно-фольклорним контекстом, фольклором і давньою міфологією, де всі вогняні образи тісно пов'язані із солярними міфами.

Ключові слова: *М. Матієв-Мельник, вогонь, образ-символ, міфологема, проза, поетика.*

Nina OSMAN,

orcid.org/0000-0001-8041-0672

Candidate of Philology, Professor;

Professor of the Department of Ukrainian Literature

National Pedagogical Dragomanov University

(Kyiv, Ukraine) osmaknina711@ukr.net

Katerina YANCHYTSKA,

orcid.org/0000-0002-9652-0945

Postgraduate Student of the Department of Ukrainian Literature

National Pedagogical Dragomanov University

(Kyiv, Ukraine) tet-tet-tet@ukr.net

ARTISTIC MODELING OF THE IMAGE OF FIRE IN THE PROSE BY M. MATYIV-MELNYK

The article deals with the issue of artistic modeling of the image of fire in the work of the Western Ukrainian little-known writer of the first half of the twentieth century, Mykola Matyiv-Melnyk. During the literary analysis of the small and middle prose M. Matyiv-Melnyk, features of the author's vision of one of the four ancient elements are revealed, the connection between the fire and the inner world of inhabitants of Hutsulshchyna is described. In the direct and figurative meaning of the heroes of the writer's writings, one can "see" near the hearth, after inciting it, to create a cosiness in the home. Near the fire, they communicate, share experience, keep silent, deepen their reflections. It is noted that the image-symbol of the "living" fire is the leading in the story "For Native Nest". In the product of the hero is near the fire say the words of an oath, loyalty to his native land, the fire is also associated with peace and tranquility. The author constantly pays attention to the special meaning of fire in the life of the heroes – the watra is in the center of the hut, and hence – in the center of all family events. It is generalized that the earthly form of fiery elements in the work of M. Matyiv-Melnyk has an expression primarily in the spiritual sense. His spiritual manifestation is expressed in the form of revealing the emotional state of characters, a range of emotions that overwhelm a person; they can be opposite, but they are associated with a common symbol-fire-fire. The positive meaning of the mythology of fire at M. Matyiv-Melnyk is

filled with the moment of the image of the sentimental feelings of the heroes. Fire is a life-giving energy that prompts you to strive and act, the main thing – to love, to live with passion. In this case, the heroes are active, aspire to change, this is the image of their youthful years, bright gusts.

It is concluded that the insults-characters of the fire element, presented in the prose by M. Matyiv-Melnyk, make it possible to ascertain their connection with the mythological and folklore context, folklore and ancient mythology, where all fiery images are closely related to solar myths. In the writer's work there is a certain creative transformation of the concepts of fire and sun, which has absorbed new meanings and semantic content. In its content, this myth-symbol embraced such transformational components as fire as a guardian of the native land, an assistant in the struggle against the enemy, a symbol of the family and peace in the family; the embodiment of the celestial element of nature, which depletes and destroys the earth, heroes. At the same time, the writer's works emphasize the nation-building and socio-cultural component in filling all the phenomena of fiery element.

Key words: M. Matyiv-Melnyk, fire, image-symbol, myth, prose, poetics.

Постановка проблеми. Міфологема вогню є одним із «вічних» загальнолюдських образів культури, що поєднує весь спектр понять, образів-символів, міфів, пов'язаних з універсумом «вогонь». Вогонь є первісним образом, архетипом, тому «не може сприйматися чуттєво й научно, а в разі переходу до сфери свідомості перстає бути рефлексом колективного позасвідомого й архетипом» (Юнг, 1996: 277), а отже, має зв'язок із позасвідомим.

Культ вогню в різноманітних виявах дожив до ХХ ст., наприклад «живий вогонь», «ватра» у західних українців є найкращим оберегом (Славян. миф., 1995: 289). Справжній, «найдієвіший», чистий вогонь – це той, що здобутий тертям, це «жива ватра», яку шанували насамперед як оберег від нечистої сили, нещастя, це вогонь, який за своїми характеристиками нагадує «непечату» воду, той, що ще «не служив людським потребам» (Токарев, 1957: 35), а отже, має найбільшу силу. Ватра наявна у віруваннях гуцулів та демонструє спорідненість із давнім культом вогню. Звідси звичай палити ватру біля оселі напередодні великого свята (Осьмак, 2017: 95).

Міфологема вогню представлена в літературі в трьох виявах – небесному (той, що не залежить від людини, має різне семантичне навантаження), земному (як символ родючості, родинного затишку тощо) та підземному (символ смерті). «Фізичні властивості вогню нагадували періоди розвитку людини, її життя: народження; досягнення найвищого розквіту; сили; поступове згасання; нарешті – смерть» (Завадська, 2002: 70).

Аналіз досліджень. Творча особистість М. Матієва-Мельника є унікальною і малодослідженою. Серед закордонних та українських науковців і краєзнавців, які згадували його як письменника неабиякого таланту, можна назвати П. Арсенича, М. Гнатюка, М. Ільницького, В. Клапчука, Н. Мафтин, І. Пелипейка, Ф. Погребенника, І. Сенькова, С. Хороба та ін. Однак спеціального дослідження художнього вияву міфологеми вогню в його художній прозі не було.

Мета статті – шляхом літературознавчого аналізу малої та середньої прози М. Матієва-Мельника розкрити особливості авторського бачення однієї із чотирьох стародавніх стихій – вогню, пояснити взаємозв'язок між вогнем і внутрішнім світом автохтонного населення рідного письменникові краю – Гуцульщини.

Виклад основного матеріалу. Земна форма вогню – висвітлення проблем циклічності життя. Вогонь – це стихія, що сприймається на основі поєднання зорових, слухових, дотикових відчуттів, він має життєдайну, а також і руйнівну силу. Найчастіше героїв творів М. Матієва-Мельника можна побачити або біля вогнища, або в пошуках можливості розпалити його, щоб створити затишок в оселі, або серед холодної зими в лісі. Біля вогнища вони спілкуються, діляться досвідом, мовчать, заглиблені у власні роздуми. Так, для старого Панька (нарис «Старість») згадка про ватру дає можливість відволікти онука від холоду і не дати йому замерзти: «Словами хотів його вхоронити від холоду. – Ще лиш коби через толоку перейти, та й зараз у хаті. Запалимо ватерку та й тепло стане дідові й тобі» (Матієв-Мельник, 1995: 285). Роздумує про долі своїх синів біля вогнища Петриха (оп. «Червоні чаші»): «Петриха відступила від вікна, сіла на лаву і заkostenіла в думках. В хаті затихло давно, лишень у печі шипіло трепетова поління, а в гердяві на ватрі кипіла вода» (Матієв-Мельник, 1995: 257). Тихий вогонь заспокоює душу героїні, психічно урівноважує її внутрішній стан.

Образ-символ «живого» вогню є провідним і в повісті «За рідне гніздо». У творі герої саме біля ватри промовляють слова клятви, вірності рідній землі, ватра асоціюється також із миром і спокоєм: «Затріскотіло весело під сушиною, сиві кучері диму піднялися до отвору. За хвилину оскочили червоні когуги тяжкий казан <...>. Діти обступили вогонь, підкидали щогрубші кусні дерева та втирали розплакані від диму очі» (Матієв-Мельник, 1995: 311). Ватра для горян із повісті є символом не тільки родинного затишку,

а й всього життя. Автор постійно звертає увагу на особливе значенні вогню в житті героїв – ватра розташована в центрі хати, а отже – у центрі всіх родинних подій, саме від ватри завжди запалювали люльку Йован та його батько. Опис інтер'єру хати неабияк підкреслює особливе значення ватри для родини Йована: «Довкола вогню стояли стільчики, на яких бувало сиділи при ватрі кремезні моці (хлопці – К. Я.), підібгавши під себе ноги <...>. В куті лежали ліжники з овечої вовни, на підстеленому сіні. Твердо спалося ціле життя, але зате була воля» (Матіїв-Мельник, 1995: 315).

Опис «живого» вогню в повісті «Крізь дим і згар» має пророчі інтенції – олюднений процес горіння передає душевні переживання героїні за долю чоловіка: «З челюстів печі глипала язиком ватра, а по стінах танцювали тіні: – Прийдуть такі, о!.. такі, о! – кліпали. <...> На стінах розтягалися патли, моргали до когось і присідали по кутах <...>. З печі пирснуло поліно. На землю скочила дужкою іскра, капнула в темінь і згасла» (Матіїв-Мельник, 1995: 332). Катерина відчуває тугу за чоловіком, ці відчуття письменник передає за допомогою гри світла й тіні – у хаті каганець не засвічується, адже в присмерку горіння ватри молодій жінці здається, що біля неї Юрчик. Візуальний і світлий образ іскри символізує надію, що може зникнути, адже неможливо передбачити подальшу долю героїв. Зорові образи доповнюють аудійні: тріскіт поліна, пісня цвіркуна створюють ефект зупинки в часі, дають можливість героїні замислитися над майбутнім. Отже, справедливою є позиція Геракліта, який вбачав у «живому» вогні єдність протилежностей животворного і смертоносного начал: вогонь, подібно до боротьби, не лише руйнує, але й творить (Кесіді, 1982: 115).

Земна форма вогняної стихії у творчості М. Матієва-Мельника має вираження насамперед у духовному сенсі. Його духовний вияв втілений у розкритті емоційного стану персонажів, це спектр емоцій, які переповнюють людину, вони можуть бути кардинально протилежними, але асоціюватися з одним образом-символом – вогнем. Позитивні енергетичні стани виявляються в такій семантиці: 1) вогонь як енергія творча, нестримна, очищаюча, життєдайна, що спонукає прагнути й діяти, досягати, пізнавати, жити. Вона пов'язана з коханням, пристрастю, творчістю, натхненням, бажанням змін, жагою до життя, найзаповітнішими мріями; 2) це постійна, тривала енергія, що підтримує спокійне горіння життя, співвідносна з почуттями радості, стабільності і гармонії. Протилежні стани – це символ біди, стихійного лиха, руйнівна і загрозлива сила, яка несе

страждання, страх розпач, відчуття безвиході, безпорадності, біль і смуток, також вогонь може бути символом втрати, смерті як енергія, що згасає, розчарування, туга, прийняття поразки, зневіра, втрата надій і прагнень.

Позитивним значенням міфологема вогню в М. Матієва-Мельника наповнена в момент зображення ширих почуттів героїв. Вогонь – це життєдайна енергія, яка спонукає прагнути й діяти, головне – кохати, жити пристрастю. У такому разі герої активні, прагнуть до змін, це зображення їх юнацьких років, світлих поривів. Найчастіше ідейний зміст позитивної енергії посилює образ весняного сонця, пейзажна замальовка весняного пробудження природи. Так, сповнений пристрастним почуттям, герой з оповідання «По той бік греблі» відчуває, що «в серці пробудилися гарячі вогні, які здавалося ніколи не потухнуть» (Матіїв-Мельник, 1995: 275). Внутрішні почуття героя перебувають у гармонії з навколишнім середовищем, це вищий ступінь щастя, в якому він наближається до розуміння власної екзистенції. Він і його кохана, як Іван і Маричка в М. Коцюбинського, – це діти природи, живуть за її законами, письменник не прагне зруйнувати ілюзію закоханих щодо вічного щастя і весни: стан душі, сповнений вогняних ширих почуттів потребує від героїв зовнішнього вияву – у поетичному слові, яке зривається з вуст закоханого героя, присвячене вірній коханій.

Символіка вогняної стихії як несподіваної, неочікуваної події передана шляхом розкриття, наприклад, емоційного стану головної героїні оповідання «На чорній дорозі»: «В серці багнула полумінь. У голові закрутилося, і з-під золотих іскор вилетіла велика червона георгінія й замерхтіла далеко перед слабими очима» (Матіїв-Мельник, 1995: 363). Афективний стан героїні передано комплексом зорових художніх мікрообразів, пов'язаних із вогняною стихією: золоті іскри, червона георгінія, схожа з полум'ям і кольором, і рухом. Такою концентрацією вогняних символів автор акцентує увагу на підвищеній емоційності героїні, яка чекає звістки про сина вже декілька років. Міфологема вогню як енергії, що згасає, передчуття втрати, ностальгія за минулим щасливим буттям часто трапляється на сторінках творів письменника. Найчастіше це опис внутрішнього стану героя, відчуття завершеності буття, наприклад, у різних героїв повісті «Крізь дим і згар»: «Дід Максим ішов останній з церкви. Розкидав по вулиці гугнявим голосом. Він жив своїм світом, що вже давно вмер, але догоряв у ньому останніми вогниками» (повість

«Крізь дим і згар») (Матіїв-Мельник, 1995: 335); у порівняльному аспекті – як прудкий, той, що може вивернутися і дати відсіч: «Але скрутивси Семен, ек вогонь під вітром, лапнув колик та й свиснув раз» (Матіїв-Мельник, 1995: 344); символічна асоціація вогню в розумінні швидкого психічного процесу, характеристика стану афекту: «Ах!.. У грудях щось трісло, страх вогнем і вихором підняв усі сили» (Матіїв-Мельник, 1995: 346).

Якщо ж ідеться про молодших за віком персонажів, то найчастіше в образі вогню як згасаючої енергії відображено зневіру в прийдешньому, неможливість подолати життєві труднощі або змиритися зі складною долею. Так, герой оповідання «Серед шляху», що перебуває в горах, серед товаришів, далеко від рідної землі, змінюється психічно під час переходу італійських гір: «В очах його затлів якийсь таємний, скляно-зелений вогник і душа його потала в глибину» (Матіїв-Мельник, 1995: 265). Трагічних подій у творі ще не відбулося, однак опис зовнішнього вигляду стрільця, звернення уваги на внутрішній стан дозволяють передбачити розв'язку. Герой перебуває в депресивному стані, відчуває непотрібність і водночас неможливість потрапити додому, де його праця, навпаки, – вкрай потрібна. Реальний світ для нього став пеклом, де ще відбувається боротьба між життям і смертю: «За горою дудоніло пекло. Десь понад верхами, закутаними в хмари, летіли сталеві потвори і скавуліли шаленим зиком: «Жив.. ив... ж-ж-живв... у-у-у-в-в... Тікали й німіли. За хвилю розносився по горах чорний стогін: Вмер..р...р...рр!.. А гори відказували: «Вмер-рр...», і мовкли» (Матіїв-Мельник, 1995: 265). Автор інтригує вибором долі героя, однак констатує невідворотність його загибелі, зокрема від кулі ворога. Проте на нього чекає ще страшніша доля – самогубство, спричинене важким минулим сирітським життям, приреченістю сьогодення і безперспективністю в майбутньому.

Вогняна стихія постає в тексті твору як боротьба світла і темряви в душі героя, вибір за ним. Белетрист лише констатує поступову перемогу темряви над світлом: «Темна безодня болу гасила останні, білі жмутки світла і він чув, що котиться кудись без стриму, гей у пропасть <...>» (Матіїв-Мельник, 1995: 266). Проблематикою цей твір наближений до творів Ю. Федьковича, О. Кобилянської, О. Маковея, знаковий він насамперед модерністською грою образів світла і темряви, вогню як енергії, що передано за допомогою метафоричних порівнянь, художніх деталей, персоніфікованого образу сонця.

Вогонь як руйнівна енергія, що несе смерть і страждання, відображений у повісті «Крізь дим і згар». Очима селянина автор показує процес спалення цілого гуцульського села: «Остафій поглянув на снопи вогню, що вирости на його хаті. Обернувся туди лицем і підняв зв'язані руки до вогнених язиків, що кивали до нього з вікон і з дверей, та й закам'янів на місці. Він чув, як бряжчало скло, як шкурміла його праця» (Матіїв-Мельник, 1995: 339). Однак пожеарище – це трагедія не одного героя, цілого села. Пожежа, вогонь стають тлом, на якому відбуваються ще страшніші речі – вбивства, катування місцевих мешканців, насильницьке вивезення поза межі села. Прості селяни не в змозі досягнути трагедії, що відбувається навколо, для них – це страшний сон, сповнений жаху від несправедливості, що чинили мадяри, представники цісарського війська в гуцульському селі. Автор розкриває емоції героїв крізь полілоги, які замінюють бачення одного героя на колективне: «Диви!.. Диви!.. Мой, шьо хата – то косиця, шьо друга хата – друга косиця... Еге, а далі: десіть... двадцять... сто... усі хати!.. Дріжит, дріжит та й росте й пишет на хмарах вістку. Шьо напишет – то задихнетси, шьо хлипне – то хмара стидом <...>. Розпалилося на землі море <...> клекотить, сипле іскру <...> тисячі іскор <...> Іскри тріскотіли й глумилися <...>» (Матіїв-Мельник, 1995: 340).

Образ руйнівного вогню, доповнений аудійними характеристиками, посідає провідне місце в зображенні фізичної катастрофи краю. Митець реалістично змальовує картини народного лиха, спричиненого воєнними діями і несправедливістю з боку представників інших націй щодо гуцулів, правдивий бік мілітарної політики обох конфронтуючих держав – Австро-Угорщини та Російської імперії часів Першої світової війни щодо місцевого населення, спрямованої насамперед на національне знищення Гуцульщини: «Австрія пішла у відворотті, аж на рівнини поза Тису. Лишала по собі пам'ятку: шибениці і згаріща. Переходив галицькі села дикий маляр, ішов, наче вогонь на сухі трави, ступав, як лютий ворог і разом з довгими блискучими халатами пейсатих коршмарів записувався навіки в українську пам'ять <...>. Так дякувала Австрія за «тірольську вірність» русинові-воякові» (Матіїв-Мельник, 1995: 343–344).

Висновки. Отже, образи-символи вогняної стихії, представлені в прозі М. Матієва-Мельника, дають змогу констатувати їхній зв'язок із міфологічно-фольклорним контекстом, фольклором і давньою міфологією, де всі вогняні образи тісно

пов'язані із солярними міфами. Водночас у творчості письменника є певна трансформація концептів вогню та сонця, що увібрала в себе нові значення і семантичне наповнення. У своєму змісті цей міфообраз-символ охопив такі трансформаційні складники, як: вогонь як охоронець

рідної землі, помічник у боротьбі з ворогом, символ роду і спокою в родині; втілення небесної стихії природи, що виснажує і спустошує землю, героїв. Водночас у творах письменника підкреслюється націєтворчий та соціокультурний складники в наповненні всіх виявів вогняної стихії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Завадська В., Музиченко Я., Таланчук О., Шалак О. 100 найвідоміших образів української міфології. К.: Орфей, 2002. № 745. Серія «Філологія». Вип. 49. 448 с.
2. Кессиди Ф. Гераклит. М.: Мысль, 1982. 199 с.
3. Матіїв-Мельник М. Твори. Львів, 1995. 643 с.
4. Осьмак Н. Міфологема вогню (жива ватра) у повісті Гната Хоткевича «Камінна душа». Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова: Філологічні науки (мовознавство і літературознавство). 2017. Вип. 8. С. 93–96.
4. Славянская мифология: энциклопедический словарь. М., 1995. 416 с.
5. Токарев С. Религиозные верования восточнославянских народов XIX – XX вв. М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1957. 164 с.
6. Юнг К.Г. Человек и его символы. СПб.: Б. С. К., 1996. 454 с.

REFERENCES

1. Zavads'ka, 2002. – Zavads'ka V., Muzychenko Y. A., Talanchuk O., Shalak O. 100 nayvidomishykh obraziv ukrayins'koyi mifolohiyi [Zavads'kaya V., Muzychenko Y., Talanchuk O., Shalak O. 100 most famous images of Ukrainian mythology]. K.: Orpheus, 2002. № 745. Series: Philology. Whip 49. 448 s. [in Ukrainian]
2. Kesidi, 1982. – Kessydy F. Heraklyt [Cassidy F. Heraclitus]. M.: Thought, 1982. 199 p. [in Russian]
3. Matiyiv-Mel'nyk, 1995. – Matiyiv-Mel'nyk M. Tvory [Matiiv-Melnik M. Works] Lviv: [bv. v.], 1995. 643 p. [in Ukrainian]
4. Os'mak, 2017. – Os'mak N.D. Mifolohema vohnyu (zhyva vatra) u povisti Hnata Khotkevycha “Kaminna dusha” [Osmak N.D. Mythological fire (living vatra) in the story of Hnat Khotkevich “Fireplace soul”. Scientific journal of the National Academy of Sciences of Ukraine: Philological Sciences (Linguistics and Literary Studies)]. 2017. Vip.8. Pp. 93–96. [in Ukrainian]
5. Slavyan. mif., 1995. – Slavyanskaya myfolohyya: Éntsyklopedycheskyu slovar' [Slavic mythology: An Encyclopedic Dictionary]. M.: ELLIS LAK, 1995. 416 p. [in Russian]
6. Tokaryev S., 1957. – Tokarev S.A. Relyhyoznyeverovanyavostochnoslavyanskykhnarodov [Tokarev S.A. Religious beliefs of the East Slavic peoples of the 19th– 20th centuries]. M.; L.: Publishing house of the USSR Academy of Sciences, 1957. 164 p. [in Russian]
7. Yunh, 1996. – Yunh K.H. Chelovek y ehosymvoly [Jung K.G. Man and his symbols]. SPb: B.S.K., 1996. 454 p. [in Russian]